

اشراق اللاهوت فی نقد شرح الیاقوت

علی اکبر ضیایی*

جسارت علمی سید عمیدالدین اعرجی حلّی بدان حدّ بوده که می نویسد: قال الشارح (یعنی علامه حلّی) دام ظلّه کذا و أنا أقول کذا و به روشی کاملاً علمی و بدون در نظر گرفتن مقام علمی علامه به نقد می پردازد و گاهی کلام علامه را ردّ می کند. انگیزه سید عمیدالدین اعرجی حلّی از شرح کتاب انوار الملکوت به گفته خویش این بوده که این اثر بسیار موجز و گاهی پیچیده و نامفهوم برای طالبان علم کلام بوده است و از مقدمه کتاب چنین برمی آید که کتاب انوار الملکوت در میان طالبان علم بسیار طرفدار داشته و به همین علت از سید عمیدالدین اعرجی حلّی که نزدیکترین فرد به علامه بوده است خواسته اند که این کتاب را با فراغت بال و به تفصیل تام شرح و نقد کند.

اهمیت این کتاب به حدّی بوده که حتی اهل سنت از معتزله نیز به آن پرداخته اند. شارح نهج البلاغه، ابن ابی الحدید معتزلی نیز کتاب الیاقوت را شرح کرده که از آن خبری در دست نیست و این بر اهمیت اشراق اللاهوت نیز می افزاید. از ویژگیهای بارز اشراق اللاهوت این است که عقاید فرق اسلامی تا قرن هشتم هجری به تفصیل تمام از نظر یک متکلم و محدث شیعی ذکر شده است. کتاب اشراق اللاهوت نخستین بار توسط مرحوم آقا عزیز طباطبایی در سال ۱۳۶۵ در مجله تراثنا معرفی شد.

این جانب در سال ۱۳۶۷ به تهیه سه نسخه از این اثر که متعلق به سال ۹۲۱ هجری قمری در ۱۴۸ ورقه و نسخه متعلق به آستان قدس رضوی به شماره ۷۸۸ در ۳۸۰ ورقه و نسخه دیگری به شماره ۷۷۱۷ در ۱۴۵ ورقه می باشند تهیه نمودم و ۱۲۳ صفحه از آن را استنساخ کرده ام ولی به علت عدم مساعدت از ادامه آن خودداری کردم. لازم به ذکر است که نسخه اخیر به شماره ۷۷۱۷ آستان قدس رضوی، به عنوان نسخه اصل تعیین شده است.

کتاب الیاقوت فی علم الکلام نوشته ابواسحاق ابراهیم بن نوبخت (د. ۳۴۰ ه. ق.) از نخستین آثار علم کلام شیعی است. هانری کربن معتقد است که این اثر، نخستین اثر کلامی شیعی است که مبنای آثار کلامی دیگر از نظر تبویب ابواب و تنظیم فصول قرار گرفته است. پول کراز مصحح آثار رازی چون السیرة الفلسفیه در بحث مربوط به لذت باری تعالی و جواز آن به کتابی از ابواسحاق ابراهیم بن نوبخت به نام اللذة العلقیة اشاره کرده و ضمناً یادآور شده که کتاب الیاقوت مفقود است.

دو نسخه از این کتاب توسط این جانب با راهنمایی جناب آقای حسینی اشکوری و مرحوم آقا سید عبدالعزیز طباطبایی شناسایی شد که به همت کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی به تصحیح این جانب، در سال ۱۳۷۲ به مناسبت کنگره بزرگداشت شیخ مفید به چاپ رسید. اصل این کتاب که ۷ ورقه بود با کمک ۷۲ منبع کلامی در ۹۰ صفحه تصحیح و تحشیه گردید.

این اثر توسط علامه حلّی تحت عنوان انوار الملکوت فی شرح الیاقوت شرح گردید. این شرح توسط مرحوم محمد زنجانی در دانشگاه تهران در سال ۱۳۳۵ به چاپ رسید. پسر خواهر علامه حلّی که شاگرد فاضل علامه نیز بوده و بسیاری از آثار علامه را در زمان حیات علامه نقد و شرح کرده، این کتاب را تحت عنوان اشراق اللاهوت فی نقد شرح الیاقوت شرح کرده است.

سید عمیدالدین اعرجی حلّی با احاطه به منابع فلسفی و کلامی و آرا و عقاید فرق اسلامی به تفصیل، این کتاب علامه را شرح کرده است. روش وی بدین طریق بوده که نخست کلام علامه حلّی را به اختصار آورده و سپس به تبیین آن پرداخته است.

* کارشناس ارشد رشته الهیات و از نویسندگان دایرة المعارف بزرگ اسلامی